

***Studia z dziejów ziemian lubelskich w XIX i XX wieku,*
red. Albin Kopruckowiak, Lublin 2002, ss. 191**

Wydane przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie „*Studia z dziejów ziemian lubelskich*”, pod redakcją prof. Albina Kopruckowiaka, wpisują się w nurt opracowań naukowych i publicystycznych pogłębiających wiedzę na temat ziemiaństwa w Polsce. Zamieszczone tu szkice to fragmenty badań nad historią tej warstwy społecznej. Prezentują postaci wywodzące się z rodów arystokratycznych oraz rodzin ziemiańskich mniej znanych w dbałości o swoje dobra, zaangażowaniu w życie polityczne, kulturalne, oświatowe i społeczne kraju i regionu.

Niniejszy tom otwiera opracowanie Albina Kopruckowiaka dotyczące dóbr ziemskich Wierchowiny położonych w powiecie lubartowskim i radzyńskim. Artykuł ukazuje nie tylko osoby jego właścicieli – Małachowskich, ale przede wszystkim skupia się na samym majątku. Przybliża jego obszar, podstawy finansowe i gospodarcze aż po realizację ukazu uwłaszczeniowego z 2 marca 1864 roku. Józef Nałęcz Małachowski i jego córka Julia, żona Seweryna Biernackiego, zapisali się bowiem na stałe w historii majątku dzięki dbałości o rozwój przemysłu, hodowli, działalności dobroczynnej, pomocy udzielanej włościanom a także zakładaniu osad czynszowych. Przedstawione fakty potwierdzają tezę, że funkcjonował on w sposób właściwy do momentu, gdy przeszedł w inne ręce. Wywód autora dotyczący przebiegu reformy uwłaszczeniowej uzupełniają zamieszczone aneksy zawierające dane z tabeli likwidacyjnej.

Celem kolejnej z prac jest przypomnienie Wincentego hrabiego Łosia, przedstawiciela jednego z najstarszych i najbardziej znanych rodów w Polsce. Barbara Ciechan przybliżyła biografię i literacką twórczość żyjącego w latach 1857-1918 – właściciela Ożarowa k. Nałęczowa – ziemianina i kolekcjonera dzieł sztuki. Był pisarzem uznawanym za najpopularniejszego i najbardziej poczytnego w drugiej połowie XIX wieku. Popularność ta nie trwała jednak długo, pisał bowiem szybko i dużo, nie dbając o styl i język. Tworzył dzieła o małej wartości literackiej, które już współcześni mu krytykowali, a z czasem zostały zapomniane.

Szczególne miejsce w omawianej publikacji zajmuje rodzina Zamoyskich. Temat dotyczący Zamoyskich z Włodawy poruszyła Agnieszka Hucz. Autorka przybliżyła zagadnienie reformy uwłaszczeniowej, tak ważnej w historii majątków ziemskich, jej przebieg i następstwa w dobrach włodawskich.

Aktywność kulturalna i oświatowa reprezentanta Zamoyskich – Tomasza – w drugiej połowie XIX wieku to zagadnienie omówione w szkicu Mariana Kozacki. Autor przedstawił postać ordynata jako mecenasa gromadzącego pamiątki narodowe i dorobek piśmiennictwa polskiego w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich w Warszawie ale również jako opiekuna dbającego o rozwój szkół i instytucji społecznych na Zamojszczyźnie.

Ordynacja Zamoyskich, po śmierci Tomasza należąca do jego syna Maurycego, na przełomie XIX i XX wieku była największą posiadłością ziemską na Lubelszczyźnie. Hrabia Maurycy po objęciu zarządu nad majątkiem przystąpił do aktywnej działalności gospodarczej i inwestycyjnej. Rozbudował istniejące już zakłady i wybudował nowe obiekty przemysłowe. Pod jego zarządem zaktywizowano również prace nad uregulowaniem serwitutów. Na to, co działo się w Ordynacji duży wpływ mieli pracownicy zarządu, kluczy ziemskich, zakładów przemysłowych, nadleśnictw i pełnomocnicy właściciela. Strukturę i zadania administracji tak rozległych dóbr przybliżyła Joanna Janicka w pracy „Administracja Ordynacji Zamojskiej w okresie rządów Maurycego hrabiego Zamoyskiego”.

Wybuch pierwszej wojny światowej przerwał normalne funkcjonowanie instytucji, przedsiębiorstw oraz dóbr ziemskich. Toczącym się walkom towarzyszyły pożary, rekwizycje mienia, przemieszczenia oddziałów wojskowych, ludności cywilnej i ogromne zniszczenia. Z okresu tego Ordynacja wyszła z ogromnymi stratami materialnymi i pokaźnym zadłużeniem. Sytuację tę przedstawił, wspomniany wyżej, M. Kozaczka w artykule „Ordynacja Zamojska w latach pierwszej wojny światowej”. Autor za powojenne ekonomiczne problemy dóbr w pewnym stopniu obciążył samego właściciela. Maurycy Zamoyski mieszkał wówczas w Paryżu i jego kontakty z osobami odpowiedzialnymi za zarząd Ordynacją były nieznaczne. Prowadził wówczas ożywioną działalność polityczną, na cele której zaciągał wysokie pożyczki. Wątek aktywności politycznej hrabiego Zamoyskiego został szerzej przedstawiony przez J. Janicką w szkicu „Działalność dyplomatyczna ordynata Maurycego Zamoyskiego”.

Reprezentantem mniej znanej rodziny na Lubelszczyźnie był Kazimierz Fudakowski, właściciel majątku Krasnobród w powiecie zamojskim. Janusz Korga, w oparciu o rodzinne wspomnienia przedstawił jego poglądy oraz działalność na polu społecznym i politycznym, działalność w Towarzystwie Rolniczym, Narodowej Demokracji, Związku Ziemiaków.

Natomiast Tomasz Demidowicz w pracy „Z baronowskim tytułem i duszą społecznika. Stanisław Rosenwerth (1885-1955)” zaprezentował postać animatora życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego południowego Podlasia. Baron de Rosenwerth był założycielem Podlaskiej Wytwórni Samolotów w Białej Podlaskiej, właścicielem majątku i przedsiębiorcą ale również wybitnym zawodnikiem i trenerem w strzelectwie rzutkowym międzynarodowym oraz działaczem sportów lotniczych. Potrafił łączyć pracę na rzecz regionu z pracą dla Polski.

Przyczynkiem do szeroko rozumianych dziejów ziemiaństwa lubelskiego jest artykuł Andrzeja Przegalińskiego „Społeczna aktywność ziemiaństwa lubelskiego (1905-1914)”. Działalność społeczna tej warstwy przejawiała się w organizowaniu towarzystw, stowarzyszeń inicjujących działalność w dziedzinie rolnictwa, zdrowia, kultury i oświaty.

Ziemiaństwo Lubelszczyzny odgrywało bardzo ważną rolę w instytucjach ziemiańskich. Prezesem Zarządu Głównego Związku Ziemiaków w Warszawie w latach 1919-1939 był Jan Stecki. Niniejszy tom zamyka opracowanie Włodzimierza

Micha dotyczące poglądów na temat miejsca, roli i zadań ziemian: „Jana Steckiego koncepcja Związku Ziemian”.

Joanna Kowalik
(Archiwum Państwowe w Lublinie
Oddział w Radzynie Podlaskim)